

Kateryna Sheptytska
(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)
ORCID: 0009-0009-4288-0265

Ojciec Alfons Kulesza – ostatni kapucyn Lublina po skasowaniu klasztorów w 1864 r.

ZARYS TREŚCI: Artykuł analizuje działalność ostatniego przedstawiciela Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Lublinie po skasowaniu klasztoru w 1864 r. Został opracowany na podstawie materiałów archiwalnych, które do tej pory nie były przedmiotem badań.

SŁOWA KLUCZOWE: kasata klasztoru, o. Kulesza, kapucyni, Kościół, Królestwo Polskie.

ABSTRACT: The paper analyses the pastoral activities of the last representative of the Order of Friars Minor Capuchins in Lublin after the dissolution of the monastery in 1864. The paper was prepared based on archival materials that had not been the object of study before.

KEY WORDS: dissolution of the monastery, Fr. Kulesza, Capuchins, church, Kingdom of Poland.

Kościół i kaplice powstawały jako odpowiedź na duchowe potrzeby osób wierzących, a także nierzadko jako pamiątki ważnych wydarzeń historycznych¹. Zakon Braci Mniejszych Kapucynów został sprowadzony do Polski przez króla Jana III Sobieskiego. Należy zwrócić uwagę, że sprawa zezwolenia na przybycie zakonników toczyła się od 1676 r., jednak z przyczyn politycznych trwała do

¹ M. Flaga, *Przemiany przestrzeni sakralnej Lublina – historia zapisana w kulturowym krajobrazie miasta*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 15, 2011, s. 17.

10 września 1680 r., czyli do momentu wydania dokumentu papieskiego². Do Lublina kapucyni przybyli 24 maja 1724 r. na zaproszenie księcia Pawła Karola Sanguszki, który ufundował klasztor. Projekt kościoła i klasztoru w Lublinie został wykonany przez warszawskiego architekta Karola Baya w surowym stylu kapucyńskiej architektury w typie toskańskim. Do prac budowlanych przystąpiono w 1726 r. Konsekracja kościoła odbyła się 16 sierpnia 1733 r. Klasztor został zbudowany na planie prostokąta, z jednym piętrem, tworząc z kościołem zwartą całość. Budowla została zaprojektowana zgodnie z regułą budownictwa kapucyńskiego, czyli na obrzeżach miasta w otoczeniu dużego ogrodu³. Kościół i klasztor Kapucynów lubelskich w ówczesnych czasach znajdował się na uboczu, aby ułatwić zakonnikom prowadzenia życia kontemplatywnego. Z tego też powodu w XVIII w. kościoły kapucyńskie były tylko częściowo otwarte dla wiernych⁴.

Konstytucje kapucynów z 1733 r. zawierały zasady budowania kościołów zakonnych. Choć, nie zważając na założenia fundatorów, do budowli sakralnych dodawano bogate dekoracje, władze zakonne kładły szczególny nacisk na przestrzeganie przepisów budowlanych. W tym kontekście warto przypomnieć, że ogólnym obowiązującym stylem kapucyńskiego kościoła był budynek jednonałowy, z kaplicami i z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą, za którą znajdował się chór zakonny⁵. Przedstawiany kościół i klasztor w latach 1857–1860 został wzbogacony neogotycką kaplicą pw. Niepokalanego Serca Maryi powstałą z fundacji Jadwigi Bielskiej i Michała Kamińskiego. Jest rzeczą interesującą, że jeden z czterech ołtarzy w związku z powstaniem kaplicy został przeniesiony do kościoła na Czwartku w Lublinie. Kaplica powstała przy pomocy ojca Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna⁶.

² G. Bartoszewski, *Przybycie kapucynów do Polski oraz terytorialny i personalny rozwój zakonu w latach 1681–1810*, [w:] *Trzysta lat kapucynów w Polsce 1681–1981*, Zakroczym–Warszawa–Kraków 1987, s. 66.

³ M. Budziarek, *Kapucyni w Lublinie. Dzieje klasztoru w latach 1721–1864*, Warszawa–Lublin 1996, s. 61–62.

⁴ Por. W. Hermanowicz, *Monografia architektury kościoła oo. kapucynów p.w. śś. Piotra i Pawła w Lublinie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 18, nr 5, 1970, s. 84.

⁵ A. Bartczakowa, *Architektura kapucyńskich kościołów i klasztorów*, [w:] *Trzysta lat kapucynów w Polsce 1681–1981*, s. 92.

⁶ W. Hermanowicz, op. cit., s. 72–73. Ojciec Roland Prejs OFM Cap, pisząc o postaci o. Prokopa, podkreśla inteligencję i towarzyski charakter tego zakonnika. Znał biegle języki obce, organizował konferencje dla mężczyzn oraz konferencje światopoglądowe, a także był znanym kaznodzieją. W latach 1856–1859 zajmował stanowisko gwardiana klasztoru Kapucynów w Lu-

Polityka antykościelna prowadzona przez rząd carski od 1864 r. polegała na reorganizacji klasztorów w Królestwie Polskim. Wskutek polityki kasacyjnej ukazem cara Aleksandra II z 27 października (8 listopada) 1864 r. zamknięto albo zreorganizowano klasztory w całym państwie, w tym i w Lublinie. Za przyczynę reformy klasztornej uważano udział zakonników w powstaniu styczniowym oraz ruchu niepodległościowym⁷. Na mocy ukazu carskiego likwidacji podlegały klasztory, w których liczba duchownych wynosiła mniej niż osiem osób. Bez względu na liczbę pozostałych osób skasowano klasztory, których mieszkańcy brali udział w powstaniu i których uczestnictwo zostało udowodnione⁸. Dokument wydany przez władzę carską, podpisany w Carskim Siole, został ogłoszony następnego dnia po jego podpisaniu w Petersburgu i Warszawie⁹. Tekst ukazu został opublikowany 19 (31) grudnia 1864 r. w „Dzienniku Praw Królestwa Polskiego” i składał się z 26 artykułów, a także przepisów dodatkowych do Najwyższego Ukazu o klasztorach rzymsko-katolickich w Królestwie Polskim¹⁰.

Zgodnie z treścią przepisów dodatkowych przy kościołach poklasztornych w celu odprawiania liturgii miał pozostać jeden zakonnik na stanowisku wika-rego, czyli zastępcy przełożonego. Pozostawienie trzech zakonników w kościele w Lublinie nie było sprzeczne z przepisami i wymaganiami. Dlatego w pierwszych latach po kasacji w lubelskim klasztorze pozostali: ojciec Tertulian Perkowski oraz ojciec Alfons Kulesza¹¹. W szpitalu Sióstr Miłosierdzia w momencie kasaty klasztoru przebywał chorujący na gruźlicę kapucyn o. Meliton Werner.

blinie. W 1859 r. został prowincjałem Polskiej Prowincji Kapucynów. Oprócz tego zapoznał się z metodami duszpasterstwa w Europie Zachodniej podczas podróży zagranicznej. Zmarł w 1895 r. Zob. R. Prejs, *Dziewiętnastowieczna próba odrodzenia religijnego w Królestwie Polskim*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”, t. 4, 2016, s. 132. W swoich badaniach o. Roland Prejs OFMCap zwraca uwagę czytelnika także na twórczość pisarską o. Prokopa Leszczyńskiego. Podkreśla rolę maryjnego piśmiennictwa w twórczości o. Prokopa oraz inne zainteresowania, takie jak hagiografia i zagadnienia życia wewnętrznego. Por. idem, *Maryjne piśmiennictwo o. Prokopa Leszczyńskiego, kapucyna*, „Studia Franciszkańskie”, nr 3, 1988, s. 333.

⁷ W. Wójcik, *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 23, 1971, s. 343.

⁸ W. Uruszczak, *Konfiskata czy sekwestr nieruchomości klasztornych w Królestwie Polskim w 1864 r.?*, „Studia Juridica Lublinensia”, t. 3, 2016, s. 935.

⁹ M. Budziarek, *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, red. J. Kłoczowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, t. 3), Niepokalanów 1996, s. 167.

¹⁰ „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, t. 62, nr 187–193, 1864, s. 406–420.

¹¹ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), Rep. 60 II Ba 107, k. 216–217, 250–251.

Władza nie zauważyła nieobecności w klasztorze tego zakonnika i później wysłała pismo do administratora diecezji lubelskiej księdza prałata Kazimierza Sosnowskiego w sprawie ustalenia miejsca pobytu ojca Melitona Wernera¹². W listopadzie 1865 r. w szpitalu Sióstr Miłosierdzia o godzinie drugiej po północy zakonnik zmarł po opatrzeniu sakramentami¹³.

Jak już wskazano, po zamknięciu klasztoru lubelskich kapucynów w 1864 r. do posługi liturgicznej zostali o. Alfons Kulesza oraz o. Tertulian Perkowski. Obaj zakonnicy pełnili funkcję rektorów w kościele przyklasztornym. O. Perkowski niebawem przeszedł do duchowieństwa diecezjalnego. W 1865 r., jeszcze przed jego odejściem, pojawiły się trudności związane z ogrodem pozostawionym przy kościele Kapucynów. W ówczesnym czasie ogród zajmował obszerny teren. W tym kontekście warto przypomnieć, że na przestrzeni dziejów ogrody klasztorne były podporządkowane funkcjom użytkowym: rosły tam drzewa owocowe oraz warzywa. Drzewa i krzewy służyły też jako ochrona przed siłami natury. Ogrody klasztorne nie miały zaplanowanego układu kompozycyjnego i nie były przeznaczone do ozdoby¹⁴. Należy dodać, że posiadłość, w której mieścił się konwent kapucyński, znajdowała się w granicach dzisiejszych ulic: Krakowskie Przedmieście, Kapucyńska, Narutowicza, Peowiaków, Kościuszki oraz przy posesji poczty¹⁵.

Pielęgnacja tak dużego terenu z ogrodem wydawała się dużym wyzwaniem dla dwójki zakonników. Dlatego 24 maja 1865 r. o. Kulesza i o. Perkowski napisali obszerny list do administratora diecezji lubelskiej ks. Sosnowskiego, w którym podali informację, że w czasie kasaty klasztoru Kapucynów lubelskich przez Delegowanych Urzędników Cywilnych oraz Delegatów Wojskowych zakonnikom został oddany znajdujący się w ogrodzeniu klasztornym ogród owocowo-warzywny¹⁶. Wymagał tego ukaz kasacyjny, a mianowicie jego przepisy dodatkowe, tzw. Instrukcja paragrafu 26 części A. Z ich treści wynika, że grunta zajęte przez gmachy klasztorne, w których są ogrody warzywne i owocowe, wyłączono z zawiadywania zarządu Skarbu, ponieważ są potrzebne do życia klasztornego. Takie ogrody miały pozostać do użytku zakonników pozostawionych przy kościołach poklasztornych, jeśli takowy został zamknięty¹⁷.

¹² Ibidem, k. 350–352.

¹³ Ibidem, k. 449.

¹⁴ M. Kseniak, *Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim*, Lublin 1981, s. 15–16.

¹⁵ W. Niewęglowski, *Plan Lublina mapa*, [w:] J. Dybała, *Plac Litewski w Lublinie. Dzieje zabudowy i założenia urbanistycznego*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 20, nr 5, 1972, s. 80.

¹⁶ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 51.

¹⁷ „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, t. 62, nr 187–193, s. 431, 433.

Z pisma napisanego przez zakonników można dowiedzieć się, że ogród miał około 6 mórg¹⁸. W *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego* podano, że 1 morga chełmińska to 0,56 ha¹⁹. Łatwo można obliczyć, że 6 mórg to około 3,36 hektara.

Od stycznia do marca obsługa ogrodu nie stanowiła dużego problemu. Natomiast od początku sezonu prac rolniczych zakonnicy mieli kłopot spowodowany brakiem odpowiednich narzędzi ogrodniczych, który był związany z przejściem na własność państwa wszystkich rzeczy znajdujących się w zabudowaniach gospodarczych²⁰. W piśmie zostało zaznaczone, że duchowni próbowali zarządzać ogrodem w miarę swoich możliwości. Część terenu podzielili na kawałki: jeden oddali sąsiadom i dobrodziejom klasztoru w zamian za tańszą żywność, drugi ofiarowali siostronom wizytkom lubelskim, które ze swojej strony obiecały prac bielizną liturgiczną. Dwa kolejne kawałki oddali pod opiekę paniom Staczyńskiej i Buksakowskiej, które miały swoim kosztem zadbać o ogród, a na jesieni podzielić się plonem z zakonnikami. Jedynie drzewa wydzierżawiono za 750 zł, które zakonnicy wydali na potrzeby pozostawionego kościoła. Taki układ nie trwał długo, ponieważ Magistrat Lublina, ze względu na fakt, że duża powierzchnia ogrodu jest zbyt obciążająca dla dwóch duchownych, zamierzył odebrać zakonnikom możliwość zarządzania jego całością. Magistrat chciał pozostawić zakonnikom tylko część ogrodu warzywnego, a resztę wraz z drzewami owocowymi wydzierżawić przez licytację. Dochód miał być przeznaczony na fundusz skarbowy²¹. Sprawa ogrodu kapucyńskiego toczyła się między administratorem diecezji a gubernatorem lubelskim, który w piśmie z 27 maja 1865 r. uznał, że pozostawienie całego ogrodu na użytek dwóch wikariuszy jest zbyt kosztowne z uwagi na duży teren. Gubernator lubelski powierzył wydanie decyzji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych²². Pomimo interwencji zakonników w tej sprawie, piszących pisma do administratora diecezji, jak również do gubernatora, połowa ogrodu została sprzedana na licytacji 30 maja 1865 r. Licytację wygrał naczelnik Gubernialnego Urzędu Pocztowego Gracjan Chrzanowski. Ogród próbowano ponownie rozparcelować w 1866 r. podczas posiedzenia Magistratu²³.

¹⁸ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 51.

¹⁹ Morga, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, Warszawa 1884, s. 667.

²⁰ M. Budziarek, *Realizacja Ukazu carskiego z 8 XI 1864*, s. 170.

²¹ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 51.

²² Ibidem, k. 60.

²³ M. Budziarek, *Kapucyni w Lublinie*, s. 85–86.

W piśmie do administratora diecezjalnego kapucyni wskazali, że działania Magistratu wywołują nieuzasadnioną krzywdę, ponieważ przepisy kasacyjne jasno określały, że ogrody klasztorne mają pozostać w rękach zakonników. Kapucyni podkreślali, że zgodnie z treścią przepisów carskich mają prawo zarządzać terenem ogrodu, jak również czerpać zyski z wyhodowanych w nim płodów, a ich własne decyzje co do zarządu nie były sprzeczne z postanowieniem ukazu. Ponadto zakonnicy mieli prawo oczekiwać od administratora diecezji pomocy w tej sprawie, ponieważ po reformie klasztorów w Królestwie Polskim zostały zniesione kapituły zakonne oraz zwierzchnictwo przełożonych nad zakonnikami. Zarząd nad duchowieństwem zakonnym miał sprawować biskup albo administrator diecezji, w której zakonnicy przebywali²⁴.

Bracia przewidywali, że ogród będzie sprzedany. Pismo sporządzone 24 maja 1865 r. do administratora diecezji ks. prałata Sosnowskiego kończy się takimi słowami: „[...] jeżeli ku temu przeszkód prawnych nie ma, wydaje się nam, że w dniu wczorajszym ogród na części podzielony, oszacowany został a wydzierżawienie znaczącej części takiego, zaś wkrótce nastąpi”²⁵. Jak już wspomniano, połowa ogrodu została sprzedana sześć dni później pod czas licytacji 30 maja 1865 r.

Po odejściu do duchowieństwa diecezjalnego o. Perkowskiego, a także po śmierci w szpitalu Sióstr Miłosierdzia o. Wenera, w Lublinie pozostał tylko jeden przedstawiciel zakonu kapucynów – o. Kulesza. Jego posługa w tym mieście trwała od 1863 r., wcześniej przebywał on w klasztorze w Lubartowie²⁶. W lubelskim klasztorze Kapucynów pełnił funkcję wikarego oraz kapelana szpitala wojskowego, prowadząc tam służbę duszpasterską. Nie brał udziału w powstaniu styczniowym, jak również nie angażował się w wydarzenia polityczne, chociaż nie popierał działań władz rosyjskich. Przez brak udziału w powstaniu o. Kulesza zdobył dobrą opinię u władz carskich. Gdy nocą z 27 na 28 listopada 1864 r. zamknięto lubelski klasztor, urzędnicy uznali o. Kuleszę za osobę godną zaufania i powierzyli mu obowiązki duszpasterza po wywiezieniu pozostałych zakonników do Łomży²⁷. W związku z przebudową architektoniczną ulicy Kra-

²⁴ R. Kantor, *The provisions of the tsar's ukase of 27 October 1864 on the maintenance and management of monasteries in the Kingdom of Poland*, „Prawo Kanoniczne”, t. 4, nr 60, 2017, s. 137. Zob. S. Gajewski, *Biskupi Królestwa Polskiego wobec ukazu carskiego o klasztorach z listopada 1864 roku*, „Echa Przeszłości”, t. 9, 2008, s. 114.

²⁵ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 51.

²⁶ AAL, Rep. 60 II Ba 107, k. 212–213.

²⁷ AAL, Rep. 60 II Ba 107, k. 251; R. Prejs, *Kulesza Jan*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 3, red. T. Radzik, Lublin 2009, s. 169. Zgodnie z treścią wstępu Ukazu kasacyjnego

kowskie Przedmieście, rozpoczętą w roku 1865, o. Alfons podjął starania, by zachować w całości budynki poklasztorne i napisał w tej sprawie pismo do administratora diecezji lubelskiej ks. Sosnowskiego. Podał informację, że 1 czerwca 1865 r. został ustawiony mur otaczający zamknięty klasztor Kapucynów. O. Alfons oznajmił administratorowi, że mur został ustawiony od strony dziedzińca poczty. Przypuszczał, że takie działania wkrótce doprowadzą do naruszenia własności²⁸. Rok później „Kurier Lubelski” poinformował, że przebudowa ulicy Krakowskie Przedmieście postępowała, na chodnikach pojawiły się barierki, a cała ulica została wybrukowana²⁹.

W Lublinie w latach 70. XIX w. stopniowo rozwijał się przemysł. Ludność liczyła około 30 tys. mieszkańców. Mapa autorstwa Stanisława Arcta z 1875 r. przedstawia pod numerem 10 posiadłość kapucyńską. Na tym odcinku widać ogród i mur otaczający klasztor, częściowo rozebrany³⁰. Wyburzając mur, magistrat miasta chciał poszerzyć ulicę Krakowskie Przedmieście³¹. Ulica dochodziła do zabudowy kościoła, co pozwoliło na uporządkowanie przestrzeni. Jak przewidywał w cytowanym piśmie do administratora diecezjalnego o. Kulesza, pod koniec lat 70. obok budynku Poczty rzeczywiście zbudowano dwu- i trzypiętrowe kamienice. Z drugiej strony klasztoru powstał hotel Viktoria³².

W 1879 r. o. Alfons nadal próbował walczyć o zachowania posiadłości kapucyńskiej. Napisał obszernie pismo do Konsystorza Generalnego Lubelskiego w sprawie oddania przez władze miejskie pod zarząd Skarbu pokoju od frontu przy furcie klasztornej oraz ogródka zwanego wirydarzem, który władza państwowa na mocy ukazu carskiego z 1866 r. pozostawiła zakonnikom. Chodziło o sprawę z 12 maja 1866 r., kiedy magistrat zatwierdził plan klasztoru z adnotacją, że ogródek znajdujący się w środku pozostaje do użytku duchowieństwa. Przypuszczano, że plan ten miał znajdować się w dokumentach Gubernatora Lubelskiego. W kwietniu 1880 r. o. Kulesza powtórnie napisał list do Konsystorza, w którym zawiadomił, że Prezydent Miasta oraz budowniczy miejski zamierzają zarekwirować wirydarz i pokój przy furcie na własność Skarbu. Zakonnik zwró-

brak udziału zakonników w powstaniu styczniowym de facto wpłynęło na dobrą opinię u władz carskich. Zob. „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, t. 62, nr 187–193, 1864, s. 406–420.

²⁸ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 60.

²⁹ „Kurier Lubelski”, nr 69, 1866, s. 325.

³⁰ Zbiory Specjalne Biblioteki im. Łopacińskiego, *Plan Lublina z 1875 r. Nakładem S. Arcta*, sygn. 6/IV.

³¹ J. Dybała, *Plac Litewski w Lublinie*, s. 91.

³² N. Przesmyska, *Lublin. Przeobrażenia urbanistyczne 1815–1939*, Lublin 2012, s. 99.

cił się z prośbą o przesłanie planu nieruchomości, który mógłby pomóc w obro- nie własności kapucyńskiej. Wskazał również, że podjęte przez niego próby po- szukiwania planu okazały się bezskuteczne³³. Jak okazało się w 1900 r., dziekan Dekanatu Lubelskiego zawiadomił Konsystorz, że plan sytuacyjny pomimo wszelkich starań nie został znaleziony³⁴. Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy plan umyślnie nie został oddany zakonnikowi, czy został zgubiony, jednak faktem jest, że poszukiwany wtedy plan sytuacyjny, w którym wirydarz ozna- czono dopiskiem: „ogródek około kościoła dla księży mający być oddany” znaj- duje się obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie³⁵.

Należy zaznaczyć, że kościół Kapucynów w Lublinie nie miał statusu pa- rafii³⁶. Mimo to świątynia kapucyńska do momentu kasaty klasztoru służyła mieszkańcom jako miejsce duchowego wsparcia. Mieszkańcy gromadzili się w celu słuchania kazań, uczestnictwa w nabożeństwach, a także odpustach. Zakonnicy prowadzili duszpasterstwo również w innych kościołach lubel- skich, a także brali udział w misjach. Wielkim zainteresowaniem mieszkańców cieszyły się organizowane odpusty. Lublinianie brali np. czynny udział w na- bożeństwie odpustowym ku czci pierwszego świętego z zakonu kapucynów – św. Feliksa z Cantalicio, którego wspomnienie przypada na 18 maja. W związku z uroczystością zakonnicy odprawiali 40-godzinne nabożeństwo z adoracją Naj- świętszego Sakramentu, z udziałem licznych zakonników z innych zgromadzeń oraz mieszkańców miasta³⁷. Kolejny odpust, podczas którego zbierała się duża grupa wiernych, przypadał na 24 kwietnia, w dniu dorocznego wspomnienia św. Fidelisa z Sigmaringen. Podczas nabożeństwa odbywała się procesja z du- żym obrazem świętego³⁸.

W tym kontekście warto wskazać, że po zamknięciu lubelskiego klasztoru o. Kulesza kontynuował tradycję odpustową, a także zachowywał dawne nabo- żeństwa. Wspomniane nabożeństwo 40-godzinne odbywało się w ciągu trzech dni: 18, 19 i 20 maja. Zaczynało się od godziny szóstej rano, a kończyło się o go-

³³ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 87, 88.

³⁴ Ibidem, k. 109.

³⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Akta Miasta Lublina (dalej: AML), Plany Miasta Lublina, sygn. 131, k. 9.

³⁶ APL, AML, Urząd Muncypalny i Magistrat Miasta Lublina, sygn. 2310, k. 51–52.

³⁷ M. Budziarek, *Oddziaływanie duszpasterskie kapucynów lubelskich (1724–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 63, 1985, s. 153–154.

³⁸ R. Prejs, *Kapucyni w Lublinie. Zakonnicy pośród społeczności miasta*, [w:] *Lublin przez siedem wieków. Wydarzenia i ludzie*, red. E. Niebelski, Lublin 2017, s. 233, 239.

dzinie siódmej wieczorem. Post rybny obejmował piątek oraz sobotę. Pisząc do dawnych dobrodziejów klasztoru, o. Kulesza podkreślał ciągłość i nieprzerwalność odprawiania nabożeństw, bez względu na ówczesne trudne warunki polityczne. Zakonnik cieszył się szacunkiem wśród takich rodzin jak Bielscy, Weyssenhofowie oraz Sobieszczańscy, które wspierały materialnie odprawiane przez niego nabożeństwa oraz dostarczały jedzenie dla licznie zaproszonych duchownych³⁹. Ponadto o. Alfons dbał o stan materialny kościołów i przekazywał sprzęt liturgiczny do odprawiania liturgii. Na przykład do swojej rodzinnej parafii w Kuleszach Kościelnych w roku 1880 przekazał srebrny kielich z pateną, który został konsekrowany przez biskupa Popiela. W 1873 r. ofiarował duży kielich brązowy, wyłaczany w środku. Oprócz tego podarował dwa krzyże oraz inne przedmioty w postaci ampułek i tacek do mszy. Krzyże umieszczono na ołtarzu oraz zakrystii. Później razem z rodzonym bratem ks. Hipolitem, dominikaninem, który po kasacie zakonu dominikanów przeszedł do duchowieństwa diecezjalnego, przekazał srebrny kielich z pateną oraz krzyż⁴⁰.

Posługa duszpasterska kapucynów obejmowała również więzienia miasta Lublina. Od 1816 r. kapucyni odprawiali mszę świętą w niedziele i uroczystości w więzieniu kryminalnym przy ulicy Zielonej w Lublinie. Sprawowanie posługi duszpasterskiej było utrudnione przez niechęć więźniów do uczestniczenia w liturgii, a także przez ciężkie warunki materialne, w których znajdowali się kapłani. Od 1854 r. przy więzieniu działała szkołka dla małoletnich przestępców, dla których prowadzono lekcji religii. Katechizacja odbywała się raz w tygodniu⁴¹. Przed kasatą klasztoru Kapucynów w Lublinie funkcję kapelana więzienia na Zamku Lubelskim pełnił o. Kolumban Kossakowski, później, po kasacie obowiązki duszpasterza przejął o. Kulesza⁴². Mieszkańcom Lublina zamek był znany jako więzienie dla więźniów politycznych. Było to ponure miejsce o ciężkich warunkach dla osadzonych. Zamek posiadał wysoką basztę z czasów średniowiecza, którą więźniowie nazywali „Bašką”. Na parterze Zamku znajdowała się oddzielna cela z dziurą w podłodze, służąca do celów sanitarnych, która zazwyczaj była zamknięta i otwierana tylko wtedy, gdy więźniowie zlewali wszelkie

³⁹ Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów (dalej: AWPK), AKL 4-11-1, k. 5, R. Prejs, *Kulesza Jan*, s. 170.

⁴⁰ L. Jamiłkowski, *Kroniczka kuleskiego plebana. Historia parafii w Kuleszach Kościelnych*, red. M. Frąckiewicz, Łomża 2017, s. 166, 207–209.

⁴¹ G. Filipiuk, *Z posługą skazanym: kapucyńscy kapelani X Pawilonu*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 20, nr 1–2, 2013, s. 200.

⁴² M. Budziarek, *Oddziaływanie duszpasterskie kapucynów lubelskich*, s. 195–196.

nieczystości. Więźniów politycznych umieszczano na najwyższej kondygnacji wieży. Zamku pilnowali strażnicy. Więźniów czekała śmierć, zesłanie lub katorga⁴³. Kapucyni najczęściej pełnili funkcje spowiedników. Wyznaczony kapłan miał za zadanie udzielić sakramentu pokuty oraz komunii świętej skazanemu na śmierć⁴⁴. Wypełniając obowiązki kapelana w więzieniu na Zamku, o. Alfons często sprawował taką posługę⁴⁵.

W czasie swojej służby duszpasterskiej o. Kulesza niejednokrotnie remontował pokapucyński kościół⁴⁶. Archiwum Państwowe w Lublinie przechowuje w dokumentacji administracyjnej wzmianki o przebiegu prac remontowych w kościele. Teczka archiwalna zatytułowana „O remontach dachu kościoła pokapucyńskiego” sporządzona w języku rosyjskim zawiera list do Magistratu, w którym o. Kulesza prosił o pozwolenie na wyremontowanie dachu kościoła na własny koszt. Według sprawozdania architekta miasta dach kościoła został uszkodzony w kilku miejscach, dlatego potrzebuje bezzwłocznej naprawy⁴⁷.

U schyłku życia zdrowie ostatniego lubelskiego kapucyna uległo znacznemu pogorszeniu. W 1899 r. w prywatnym piśmie adresowanym do anonimowego księcia dobrodzieja o. Kulesza opowiadał o swojej chorobie oraz przebiegu leczenia. Jako początek choroby wskazał rok 1898, a dokładnie dzień Bożego Narodzenia, po odprawieniu trzech mszy świętych. Mówił o złym samopoczuciu, wynikającym z zapalenia nerek oraz pęcherza. Opowiadał również o wsparciu materialnym udzielonym przez hrabiego Konstantego Zamojskiego⁴⁸. Medycyna w tym czasie nie mogła zapewnić odpowiedniego leczenia (pierwszy antybiotyk został wprowadzony do użytku dopiero na początku XX w.⁴⁹). Leczenie zakonnika polegało na kateteryzacji oraz diecie z dodatkiem mleka. Ciężki stan zakonnika i pogłębianie choroby odnotowano 5 marca i 23 kwietnia 1899 r. W tym czasie usunięto mu z przewodów moczowych kamienia nerkowe⁵⁰. Ksiądz dziekan w piśmie do Konsystorza z 19/31 stycznia 1899 r. prosił o przysłanie kapłana do odprawienia nabożeństw w niedzielę i uroczystości. Ze swojej strony dziekan

⁴³ B. Pawłowski, *Ucieczka więźniów z Zamku Lubelskiego w 1907 roku*, „Rocznik Lubelski”, t. 18, 1975, s. 85.

⁴⁴ J. Marecki, R. Prejs, *Zarys historii kapucynów w Polsce*, Kraków 2004, s. 35.

⁴⁵ R. Prejs, *Kulesza Jan*, s. 169.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ APL, AML, Magistrat Goroda Lublina 1874–1915, sygn. 8150, k. 8–9.

⁴⁸ AWPk, AKL 4-11-1, k. 5.

⁴⁹ И. Опимах, *Пенициллин и его герои*, „Медицинские технологии”, nr 2, 2015, s. 60.

⁵⁰ AWPk, AKL 4-11-1, k. 5.

dodał, że przedłużająca się choroba o. Kuleszy powoduje konieczność ustanowienia zastępstwa także w dni zwykłe o 9 godzinie rano oraz podczas Wielkiego Postu⁵¹.

Ojciec Alfons Kulesza zmarł w Lublinie 8 maja 1901 r., a w jego pogrzebie uczestniczyli licznie mieszkańcy miasta⁵². Dokładny przebieg uroczystości pogrzebowych został zrelacjonowany w wiadomościach miejskich. Dla lepszego zobrazowania przebiegu wydarzeń warto zacytować artykuł opublikowany w „Gazecie Lubelskiej”:

Niezwykły orszak pogrzebowy wyruszył z kościoła po kapucyńskiego 10 maja w południe. Na karawanie nie pokrytym sukniem umieszczono drewnianą trumnę niepomalowaną, taką, w jakich zwykle chowają nędzarzów, zmarłych w szpitalu... Przed karawanem jednak postępowali bractwa i szli księża lubelscy, siostry Szarytki i klerycy z seminarium lubelskiego, za trumną zaś podążał kilkutysięczny tłum, wśród którego był spory zastęp inteligencji. Ten orszak żałobny był pogrzebem śp. Ks. Alfonsa Kuleszy, ostatniego Kapucyna w guberni lubelskiej. Nadzwyczaj charakterystyczna postać Ojca Alfonsa dobrze była znana wszystkim od lat wielu w Lublinie. Od czasu kasacji zakonu oo. Kapucynów ks. Alfons pozostał w klasztorze. W 1897 roku obchodził 50-letni jubileusz kapłaństwa. Rodem był ze wsi Kulesze w powiecie Mazowieckim, gdzie jest wiele rodzin szlacheckich tego nazwiska. Od pół wieku o. Alfons prowadził rodzaj pamiętnika, w którym zapisywał ważniejsze fakty. Pamiętnik ten razem ze swoją biblioteczką zmarły zakonnik polecił posłać oo. Kapucynom w Nowym Mieście. Ze śmiercią o. Alfonsa znikła z bruku lubelskiego postać, przypominająca dawniejsze czasy, kiedy w Lublinie istniały liczne klasztory⁵³.

Ciekawy jest również akt zgonu zakonnika, napisany w języku rosyjskim i zawierający nieprawidłowości w treści. Świadcstwo o śmierci złożyli ks. Aleksander Bogdanowicz, który w tym czasie był dziekanem Dekanatu Lubelskiego, a także ks. Marian Nauwczyński, proboszcz parafii Jabłonna. Informacja o danych personalnych została podana ze słów wymienionych świadków. Najpierw

⁵¹ AAL, Rep. 60. IVb. 117, k. 215–216.

⁵² R. Prejs, *Kapucyni w Lublinie*, s. 238.

⁵³ „Gazeta Lubelska”, nr 103, 1901, s. 3.

nie wskazano imion rodziców, później na marginesie wniesiono korektę i zapisano również ze słów świadków: „syn Józefa i Franciszki z domu Jabłońskiej”⁵⁴. Zgodnie z aktem urodzenia, a także biografią zakonnika, jego matka w rzeczywistości nazywała się Teresa⁵⁵. Zakonnik według tego dokumentu zmarł 8 maja 1901 r. w Lublinie, o godzinie pierwszej w nocy⁵⁶. O. Alfons Kulesza, ostatni pozostały na posterunku kapucyn, posługujący przy kościele poklasztornym, odegrał ważną rolę w podtrzymywaniu tradycji zakonnej, odpustów i nabożeństw. Był szanowany i lubiany przez mieszkańców miasta⁵⁷. 19 września 1897 r. obchodził jubileusz 50-lecia kapłaństwa, miał wówczas 82 lata⁵⁸.

Summary

Fr. Alfons Kulesza – the Last Capuchin in Lublin after the Dissolution of Monasteries in 1864

The study describes the pastoral activity of Fr. Alfons Jan Kulesza, Capuchin, who was the last representative of the Order of Friars Minor Capuchins in Lublin after the dissolution of monasteries in 1864. The closure of the monastery and restriction on its activities was the result of repressions for the participation of religious orders in the January Uprising. The majority of Lublin's Capuchin friars were deported to Łomża, with only three monks having been allowed to stay. Out of these, Fr. Alfons Kulesza ministered to the city the longest. Despite difficult conditions and pressures from the Russian authorities and the local municipality, Fr. Kulesza managed to retain some part of Capuchin property and continue liturgical ministry. He also undertook numerous albeit not always successful attempts to protect the Capuchin Order's property and to maintain pastoral traditions. Fr. Alfons Kulesza was a well-known and respected figure among the inhabitants of Lublin. His funeral in 1901 was highly ceremonious: the monk was buried in the monastic tomb at the Lipowa Street cemetery in Lublin.

⁵⁴ APL, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie, 35/1859/0/2.4/85, Akt nr 162.

⁵⁵ AAL, Rep. 60 II b. A. Kulesza.

⁵⁶ APL, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie, sygn. 85, akt nr 162.

⁵⁷ R. Prejs, *Kapucyni w Lublinie*, s. 237.

⁵⁸ AWPK, AKL 4-11-1, k. 5.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Zbiory Specjalne Biblioteki im. Łopacińskiego, Plan Lublina z 1875 r. Nakładem S. Arcta, sygn. 6/IV.

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie

Konsystorz Generalny Lubelski – Rep. 60 II Ba 107.

Akta personalne – Rep. 60 II b, A. Kulesza.

Konsystorz Generalny Lubelski – Rep. 60. IVb. 117.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Akta Miasta Lublina, Urząd municypalny i magistrat miasta Lublina, 1809–1874 – 2310.

Akta Miasta Lublina, Plany miasta Lublina – 131.

Akta Miasta Lublina, Magistrat goroda Lublina – 8150.

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Katedralnej św. Jana w Lublinie – 35/1859/0/2.4/85, akt nr 162.

Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów

Akta Kościoła Lubelskiego – AKL 4-11-1.

Literatura

Bartczakowa A., *Architektura kapucyńskich kościołów i klasztorów*, [w:] *Trzysta lat kapucynów w Polsce 1681–1981*, Zakroczym–Warszawa–Kraków 1987, s. 92–96.

Bartoszewski G., *Przybycie kapucynów do Polski oraz terytorialny i personalny rozwój zakonu w latach 1681–1810*, [w:] *Trzysta lat kapucynów w Polsce 1681–1981. Materiały z Sympozjum w Zakroczymiu, 27–29 października 1981*, Zakroczym–Warszawa–Kraków 1987, s. 65–82.

Budziarek M., *Kapucyni w Lublinie. Dzieje klasztoru w latach 1721–1864*, Warszawa–Lublin 1996.

Budziarek M., *Oddziaływanie duszpasterskie kapucynów lubelskich (1724–1864)*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 63, 1985, s. 151–172.

Budziarek M., *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, [w:] *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, red. J. Kłoczowski (Zakony Franciszkańskie w Polsce, t. 3), Niepokalanów 1996, s. 163–176.

- Budziarek M., *Udział kapucynów w życiu religijnym Lublina i Lubelszczyzny w XIX w.*, „Nasza Przeszłość”, t. 66, 1986, s. 191–211.
- Dybała J., *Plac Litewski w Lublinie. Dzieje zabudowy i założenia urbanistycznego*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 20, nr 5, 1972, s. 71–100.
- „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, t. 62, nr 187–193, 1864.
- Filipiuk G., *Z posługą skazanym: kapucyńscy kapelani X Pawilonu*, „Niepodległość i Pamięć”, t. 20, nr 1–2, 2013, s. 199–208.
- Flaga M., *Przemiany przestrzeni sakralnej Lublina – historia zapisana w kulturowym krajobrazie miasta*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 15, 2011, s. 15–28.
- Gajewski S., *Biskupi Królestwa Polskiego wobec ukazu carskiego o klasztorach z listopada 1864 roku*, „Echa Przeszłości” 2008, nr 9, s. 143–154.
- Gawarecki H., Gawdzik C., *Lublin i okolice*. Przewodnik, Warszawa 1980.
- „Gazeta Lubelska”, nr 103, 1901.
- Hermanowicz W., *Monografia architektury kościoła oo. kapucynów p.w. śś. Piotra i Pawła w Lublinie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 18, nr 5, 1970, s. 69–87.
- Jamiłkowski L., *Kroniczka kuleskiego plebana. Historia parafii w Kuleszach Kościelnych, edycja źródeł z XIX wieku*, red. M. Frąckiewicz, Łomża 2017.
- Kantor R., *The provisions of the tsar's ukase of 27 October 1864 on the maintenance and management of monasteries in the Kingdom of Poland*, „Prawo Kanoniczne”, t. 60, nr 4, 2017, s. 131–148.
- Kseniak M., *Parki i ogrody dworskie w województwie lubelskim*, Lublin 1981.
- „Kurier Lubelski”, nr 69, 1866.
- Marecki J., Prejs R., *Zarys historii kapucynów w Polsce*, Kraków 2004.
- Опимах И., *Пенициллин и его герои*, „Медицинские технологии”, nr 2, 2015, s. 59–65.
- Pawłowski B., *Ucieczka więźniów z Zamku Lubelskiego w 1907 roku*, „Rocznik Lubelski”, t. 18, 1975, s. 83–96.
- Prejs R., *Dziewiętnastowieczna próba odrodzenia religijnego w Królestwie Polskim*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”, t. 4, 2016, s. 131–140.
- Prejs R., *Kapucyni w Lublinie. Zakonnicy wśród społeczności miasta*, [w:] *Lublin przez siedem wieków. Wydarzenia i ludzie*, red. E. Niebelski, Lublin 2017, s. 229–243.
- Prejs R., *Kulesza Jan*, [w:] *Słownik biograficzny miasta Lublina*, t. 3, red. T. Radzik, Lublin 2009, s. 169–170.
- Przesmyska N., *Lublin. Przeobrażenia urbanistyczne 1815–1939*, Lublin 2012.

Rozmiar działki, „Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego”, nr XLVIII/611/2018.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 6, Warszawa 1884.

Uruszczak W., *Konfiskata czy sekwestr nieruchomości klasztornych w Królestwie Polskim w 1864 r.?*, „Studia Juridica Lublinensia”, t. 3, 2016, s. 933–944.

Wójcik W., *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 23, 1971, s. 343–360.

